

معلم در تربیت

از دیدگاه اسلام

مؤلف:

حمید اسفندیاری

اسفندیاری/حمید/۱۳۶۶

نقش معلم در تربیت از دیدگاه اسلام/حمید اسفندیاری

قم/صالحان ۱۳۹۴

۱۸۴ صفحه

فیبیا

۹۷۸-۶۰۰-۶۲۵۸-۳۶-۲

آموزش و پرورش

جنبه های قرآنی

معلمان اخلاقی حرفه ای

جنبه های قرآنی-اخلاق اسلامی

BP182/ 1/051394

۲۹۷/۳۴۲

۴۱۱۰۰۷۹

سرشناسه:

عنوان و نام پدید آورنده:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

وضعیت فهرست نویسی:

شابک:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

موضوع:

رده بندی کنگره:

رده بندی دهی:

کتابخانه ملی

دفتر مرکزی:

قم: خیابان آریا/ پاساژ حسن / طبقه آخر / پلاک ۱۷۶ تلفن ۰۲۵)۳۷۸۳۲۷۰۷ موبایل

۰۹۱۲۱۵۲۱۵۸۱ فکس ۳۷۸۳۲۸۰۷

نام کتاب: نقش معلم در تربیت از دیدگاه اسلام

مؤلف: حمید اسفندیاری

ناشر: صالحان

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

نوبت و سال چاپ: اول / زمستان ۱۳۹۴

چاپخانه: زمزم

ناظر چاپ: موسی رمضان پورامامی

قیمت: ۱۰۰۰۰ تومان

تماس با مؤلف:

Hamid.es135@gmail.com

فهرست مطالب

۱۳	دیباچه:
۱۷	مقدمه:

فصل اول: تبیین مفاهیم اصلی بحث

۱۹	۱. معلم:
۱۹	۲. تربیت:
۲۱	۳. دین:
۲۱	۴. اسلام:
۲۳	۵. دین اسلام:
۲۴	۶. تربیت دینی:
۲۵	۷. تربیت اعتقادی:
۲۵	۸. تربیت اخلاقی:
۲۶	۹. تربیت عبادی:
۲۷	۱۰. تربیت اسلامی:

فصل دوم: ساختار تربیت اسلامی

۲۹	ساختار تربیت اسلامی:
----	----------------------

۱. منابع اسلام: ۲۹
۲. معارف اصلی اسلام: ۳۰
۳. مبانی تربیت اسلامی: ۳۲
- اول: مبانی اعتقادی: ۳۲
- دوم: مبانی فطرت: ۳۴
- سوم: کرامت: ۳۵
۴. رهیخته تربیت اسلامی: ۳۷
۵. اهداف تربیت اسلامی: ۳۹
- الف) اهداف بیانی: ۴۱
۱. اصلاح رابطه انسان با خدا: ۴۱
۲. اصلاح رابطه انسان با خودش: ۴۲
۳. اصلاح رابطه انسان با جامعه: ۴۳
۴. اصلاح رابطه انسان با طبیعت: ۴۴
۵. اصلاح رابطه انسان با تاریخ: ۴۵
- ب) اهداف غایی: ۴۶
۱. هدایت و رشد: ۴۶
۲. طهارت و حیات طیبه: ۴۷
۳. تقوا: ۴۷
۴. قرب رضوان: ۴۸
۵. عبادت و عبودیت: ۴۹
۹. اصول تربیت اسلامی: ۵۰
- ۹.۱. تعریف اصول: ۵۰
- ۹.۲. ویژگی های حاکم بر اصول تربیتی: ۵۳

۵۴	۹.۳. اقسام اصول تربیت اسلامی:
۵۴	۹.۳.۱. اصل تغییر ظاهر و تحول باطن:
۵۶	۹.۳.۲. اصل استمرار:
۵۸	۹.۳.۳. اصل مسئولیت:
۵۹	۹.۳.۴. اصل عدل و اعتدال:
۶۱	۹.۳.۵. اصل تدریج و تدرّج:
۶۴	۹.۳.۶. اصل عقل و تعقل:
۶۶	۹.۳.۷. اصل کرامت:
۶۸	۹.۳.۸. اصل تسهیل و تیسیر:

فصل دوم: عوامل مؤثر در تربیت اسلامی

۷۱	عوامل مؤثر در تربیت:
۷۴	الف) عوامل درونی:
۷۴	اراده و تربیت دینی:
۷۶	فطرت الهی:
۷۹	وراثت و تربیت دینی:
۸۰	انواع وراثت:
۸۱	تأثیرهای وراثت در تربیت دینی:
۸۲	ب) عوامل بیرونی:
۸۲	محیط و تربیت دینی:
۸۲	محیط انسانی:
۸۲	۱.۱.۱ خانواده و تربیت دینی:
۸۶	مدرسه و تربیت دینی:
۸۶	برنامه درسی و تربیت دینی:

۸۷	 ساختار اداری مدرسه و تربیت دینی:
۸۷	 ساختار ظاهری مدرسه و تربیت دینی:
۸۸	 تعامل معلم و دانش آموز و تربیت دینی:
۸۸	 تعامل دانش آموزان با یکدیگر و تربیت دینی:
۸۹	 گروه همسالان و دوستان و تربیت دینی:
۹۱	 رسانه‌های جمعی و تربیت دینی:
۹۴	 مؤسسات دینی و فرهنگی
۹۵	 محیط جغرافیایی و طبیعی:
۹۸	 (ج) عوامل مافوق طبیعی:
۹۸	 (الف) امدادها و اعانتی
۱۰۳	 (ب) اخلاهای شیطنی
۱۰۵	 موانع مؤثر در تربیت دینی:
۱۰۵	 ۱. جهل و نادانی به عنوان مانع اساسی در تربیت دینی:
۱۰۶	 ۲. عجب و خودپسندی به عنوان مانع رشد فرد:
۱۰۸	 ۳. حب دنیا:
۱۰۹	 ۴. عالمان بی عمل یا بدعمل:

فصل چهارم: نقش معلم در تربیت اسلامی

۱۱۱	 گفتار اول: نقش معلم در فرهنگ اسلامی:
۱۱۲	 (الف) مقام و منزلت معلم در متون اسلامی:
۱۱۵	 (ب) نقش های معلم در متون اسلامی:
۱۱۵	 ۱. معلم تداوم بخش راه انبیاء
۱۱۶	 ۲. معلم در نقش راهنما و روشنگر:
۱۱۶	 ۳. معلم در نقش مدافع مرزهای فرهنگی:

- گفتار دوم: نقش های معلم در تربیت اعتقادی: ۱۱۸
- نقش هایی که معلمان در حال حاضر در تربیت اعتقادی ایفا می کنند: ۱۱۸
- نقش هایی که معلم می تواند در تربیت اعتقادی ایفا کند: ۱۲۲
- نقش آموزشی: ۱۲۵
- الف) ماهیت شناخت: ۱۲۶
- ب) مؤلفه های شناخت: ۱۲۷
- ج) تفاوت شناخت های اعتقادی با شناخت های دیگر: ۱۲۷
- چگونه می توان نقش آموزش عقاید را ایفا کرد؟ ۱۲۹
۲. جدا کردن باورهای صادق موجه: ۱۳۰
۳. کمک به ایجاد تصویری صحیح از موضوع، محمول و نسبت در قضایای اعتقادی: ۱۳۰
۴. بیان دلایل: ۱۳۰
- روش آموزش عقاید چگونه است؟ ۱۳۱
۲. روش بیان تمثیل: ۱۳۲
- نقش ایمان آفرینی (تبدیل باورهای ذهنی به باورهای قلبی): ۱۳۳
- موانع ایمان: ۱۳۳
۱. شک و تردید روانی: ۱۳۳
۲. هواپرستی و عشق به آزادی لجام گسیخته: ۱۳۵
۳. برتری جویی، ظلم و حسد: ۱۳۵
۴. پیروی کورکورانه از گذشتگان: ۱۳۶
۵. پیروی کورکورانه از طبقات ممتاز جامعه: ۱۳۶
- عوامل مؤثر در ایمان آوری (چگونه می توان باورهای ذهنی را به باورهای قلبی تبدیل کرد؟) ۱۳۷

۱. تقویت روحیه حق‌گرایی (بیدار کردن فطرت الهی): ۱۳۷
۲. تقویت قدرت تفکر و تشخیص حق از باطل: ۱۴۰
۳. مقبولیت و اعتبار معلم: ۱۴۲
۴. محبوبیت معلم: ۱۴۴
- عوامل محبوبیت: ۱۴۵
۵. انتخاب رویکرد مناسب در بیان آموزه‌های دینی: ۱۴۷
۶. عدم افراط و تفریط در بیان آموزه‌های دینی: ۱۴۹
۷. هماهنگی و مشارکت تمام کادر مدرسه در تربیت اعتقادی: ۱۴۹
- الف) بیان آموزه‌های اعتقادی متناسب با موضوع: ۱۵۱
- ب) ارائه الگو عملی ۱۵۲
۱. پاسخ به پرسش‌ها و شبهه‌ها: ۱۵۳
۲. مقاومت‌سازی اعتقادات دانش‌آموزان: ۱۵۳
- الف) مصون‌سازی ۱۵۳
- ب) حمایت فکری و اعتقادی: ۱۵۴
- ج) وارد کردن دانش‌آموزان در فعالیتهای اعتقادی جمعی: ۱۵۴
- خلاصه ۱۵۵
- گفتار سوم: نقشهای معلم در تربیت عبادی: ۱۵۷
۱. نقشهایی که معلمان در حال حاضر در تربیت عبادی ایفا می‌کنند: ۱۵۷
- ۱.۱. ارائه آموزشهای مربوط به عبادات: ۱۵۷
- ۱.۲. اقامه نماز جماعت: ۱۵۸
۲. نقشهایی که معلمان می‌توانند در تربیت عبادی ایفا کنند: ۱۵۹
- بررسی عوامل و موانع رفتار عبادی دانش‌آموزان: ۱۶۰
۱. عوامل فردی: ۱۶۰

الف) عوامل جذب دانش آموزان:	۱۶۰
ب) موانع جذب دانش آموزان:	۱۶۱
۲. عوامل مدرسه‌ای:	۱۶۳
الف) عوامل جذب دانش آموزان:	۱۶۳
ب) موانع جذب دانش آموزان:	۱۶۳
۳. عوامل خانواده‌ای:	۱۶۴
الف) عوامل جذب دانش آموزان:	۱۶۴
ب) موانع جذب دانش آموزان:	۱۶۴
۲.۱. نقش آموزش:	۱۶۴
۲.۱.۱. روش و الگو آموزش:	۱۶۵
۲.۲. نکات مهم در آموزش:	۱۶۶
۲.۲. نقش الگویی:	۱۶۷
۲.۲.۱. روش ترسیم الگوی:	۱۶۷
۲.۲.۲. نکات مهم در ترسیم الگو:	۱۶۸
۲.۳. نظارت و مراقبت:	۱۶۹
۲.۳.۱. روش نظارت و مراقبت:	۱۶۹
۲.۳.۲. نکات مهم در نظارت و مراقبت:	۱۷۰
۲.۴. ایجاد فضای اسلامی در مدرسه:	۱۷۱
۲.۴.۱. روش ایجاد فضای اسلامی:	۱۷۱
۲.۴.۲. نکات مهم در ایجاد فضای اسلامی:	۱۷۲
۲.۵. مشارکت سایر معلمان در تربیت عبادی:	۱۷۳
۲.۵.۱. روش مشارکت سایر معلمان:	۱۷۳
۲.۶. فراهم آوردن زمینه مشارکت دانش آموزان در برگزاری مراسم عبادی:	۱۷۴

- ۲.۷. هماهنگی خانه و مدرسه: ۱۷۵
- نتیجه گیری و پیشنهاد ها: ۱۷۶
- منابع و مأخذ ۱۷۹

دیباچه:

الحمد لله رب العالمین و الصلاه و السلام علی خیر الانبیاء و المرسلین سیدنا و مولانا و حبیب قلبنا العباس المصطفی محمد ﷺ و علی اهل بیته الطاهرین المعصومین المنتجبین سیمّا المحمد بنی الله الاعظم روحی و ارواح العلمین له الفداء ﷺ

اثری که پیش رو دارید در واقع تحقیق و تألیفی است از کتاب های موجود در زمینه « تربیت دینی و نقش و اهمیت معلم » آن که تقریباً این اثر برگرفته از میان ۱۰ اثر برجسته و معروف در امر تربیت و ۱۸ مقاله صاحب امتیاز در این موضوع است، که هدف اصلی آن تدوین و تنظیم مباحث تربیتی با محوریت و نگاه « نقش معلم در تربیت دینی دانش آموزان » می باشد، بطوری که ارباب آن زیر مجموعه ها و ریز موضوع های بحث بطور دقیق و منظم دسته بندی و ذکر شده اند و هدف فرعی آن نیز تهیه و تنظیم یک « کتاب جامع و واحد با داشتن رئوس اصلی تربیت اسلامی » برای عموم مردم، طلاب، دانشجویان و بالخصوص دانشجو معلمان (فرهنگیان) می باشد، و از آنجایی که عنوان یکی از واحد های درسی در دانشگاه فرهنگیان « نقش اجتماعی معلم در تربیت » می باشد و در این زمینه فقدان و نبود یک کتاب سلیس، جامع و در اندازه سطح متوسط، احساس می شد، این اثر تألیف گردید، که در این میان دو منبع اصلی به عنوان شاکله ی این کتاب انتخاب شده است؛ کتاب های:

۱. نقش معلم در تربیت دینی، نوشته دکتر محمد داوودی که انصافاً اثری فاخر در این زمینه می باشد و بخش عمده ی این اثر (فصل دوم و سوم با کمی دخل و تصرف) متن همان کتاب می باشد؛ اما

۱. از آنجایی که برخی از مباحثی که لازم به طرح بوده و احساس می‌شده که در این اثر گرانسنگ مطرح و بیان نشده است مانند «مبانی تربیت اسلامی» و «اهداف تربیت اسلامی»؛ از سایر منابع به آن افزوده و کاملاً منظم و در جای مناسب خود یعنی فصل اول و دوم این کتاب مطرح شده است.

۲. و نیز از آنجایی که برخی مباحث کتاب مذکور، تنه به تنه ی مباحث معرفت‌شناسی در سطح عمیق و مباحث اصول فقه در سطح متوسط می‌زند و از طرفی دانشجو و مطالعه‌کننده که به دنبال بدست آوردن راه حلی برای رفع مشکل بوده و بیشتر به دنبال کاربرد و کاربست روش‌ها است، اکثر مباحث اینچنینی کتاب مذکور، در اینجا بیان نشده و یا طور اجمال به آنها اشاره شده است، تا فرد بتواند در فرایند مطالعه تا حل مشکل، دچار خستگی و از دست دادن شوق و ذوق خود نشود.

۳. از آنجایی که کتاب مذکور در زمینه مهم «اهمیت تربیت دینی» و «اصول اساسی تربیت دینی» و چند ریز موضوع دیگر مانند «تاریخچه تربیت اسلامی» سخنی به میان نیاورده بود احساس خلاء و یا ضعف در آن دیده می‌شد که در این زمینه با استفاده از سایر منابع معتبر و مقالات به چاپ رسیده سعی در جبران این کاستی شده است.

۴. در مباحث اولیه ای که سایر نویسندگان و صاحب نظران مطلبی بهتر از جهت علمی و یا روان بودن قلم بوده اند برای تبیین هرچه بیشتر بحث و همچنین بیشتر نمودن رفرنس (منابع ارجاعی) از سایر کتب و مطالب اساتید محترم در این اثر مذکور با ذکر منبع دخل و تصرف گشته است.

۵. بعضاً در دسته بندی های این کتاب احتمال اشکال و یا سردرگمی خواننده احساس می‌شد که برای ارائه یک سیر آموزشی و منظم و ایجاد یک نقشه راه، برخی دسته بندی ها که لازم نبوده و یا با تغییر آنها، فرایند مطالعه و آموزش بهتر می‌شده است، این تغییر صورت گرفته است.

۶. و دیگر اینکه سعی بر اختصار گویی و تسهیل در متن و گفتار نویسنده اثر نیز شده

است، تا فرد مطالعه کننده و دانشجو بتواند با تکیه بر مباحث مهمتر به راحتی بتواند به اصل مطلب پی ببرد.

۲. دومین اثری که بعد از کتاب دکتر داوودی نقش بسزایی در فصول این اثر دارد کتاب «**نگاهی دوباره به تربیت اسلامی**» دکتر خسرو باقری می باشد که آثار ایشان در این زمینه از شهرت و وثاقت بالایی برخوردار می باشد که در قسمت بیان اصول و مبانی تربیت از آثار ایشان بهره زیادی برده شده است و البته در این مورد نیز:

۱. رعایت اختصار؛

۲. تسهیل و روان سازی متن؛

۳. پرهیز از ذکر مباحث پیچیده و بعضاً سنگین؛

۴. بیشتر ارجاع دادن مطالب مذکور به آیات و روایات و منابع اسلامی. صورت گرفته است.

شاید بتوان گفت که در جهت ذکر انبیاات این اثر که احتمالاً در سایر آثار به چشم نیامده است، ذکر این موارد به دور از مسأله باشد:

۱. تهیه و تنظیم اثری به عنوان کتابی تقریباً جامع برای واحد های آموزشی «نقش اجتماعی معلم در تربیت دینی»، و «اصول تعلیم و تربیت اسلامی» در دانشگاه ها و مراکز آموزشی.

۲. تدوین و تجمیع نظرات صاحب نظران در زمینه تربیت دینی و اسلامی.

۳. تدوین و تألیف مباحثی که تقریباً مباحث اصلی تربیت دینی هستند تنها در یک مجموعه.

۴. تنظیم و دسته بندی منظم و مشخص و دارای نظم واحد آموزشی.

۵. استفاده از چندین منبع معتبر و استفاده از نظرات صاحب نظران در این عرصه.

۶. رفع و جبران کاستی های موجود در کتاب هایی که در این زمینه به عنوان منبع درسی و آموزشی مورد استفاده قرار می گیرند.

امید است که این تلاش ناچیز مورد قبول حضرت حق تعالی و اهل بیت عصمت و طهارت علیهم السلام واقع شود که همواره ایشان برترین و بالاترین معلم حقیقی در تربیت دینی بوده و هستند، و امید است که مورد بهره برداری جانشینان این معلمان الهی، یعنی معلمان عزیز و زحمت کش نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران واقع شود.

لازم به ذکر است که هیچ کاری از انسان بی نقص و عیب نمی باشد و قطعاً نیز این تلاش دچار کاستی و نقایصی خواهد بود که امید است با بیان انتقادات و پیشنهادات سازنده شما خوانندگان محترم قدمی در رفع نقایص و تکمیل آن برداشته شود.

«و ما یوفی الا الله العلی العظیم»

حمید اسفندیاری

مقدمه:

تربیت و شکل‌گیری شخصیت افراد به ویژه نسل جدید، تحت تأثیر عوامل مختلف درونی، بیرونی و حتی عوامل فوق طبیعی قرار دارد. عوامل گوناگون مؤثر در تربیت، هر کدام در جای خود مهم و دارای درجه خاصی از تأثیر است. در این میان دو عامل خانواده و مکتب یا مدرسه نقش بسیار برجسته ای نسبت به دیگر عوامل دارند و در واقع این دو هستند که شخصیت افراد را شکل می‌دهند. خانواده نخستین محل تعلیم و تربیت و عرصه آموزش برای تمام افراد است اینجاست که بخش اعظم سلاقی و علائق، شخصیت و الگوهای رفتاری افراد شکل می‌گیرد. مدرسه به عنوان مکمل خانواده، قانونی است که در آن افراد همراه با تعلیم و کسب معلومات، تربیت می‌شوند.

در مدرسه نیز عوامل مختلفی وجود دارند که بر تربیت مؤثرند از قبیل برنامه‌های درسی، مواد آموزشی، سازمان مدرسه و امکانات آموزشی آن؛ ولی هیچ یک از اینها به اندازه معلم، چه به لحاظ آموزشی و چه تربیتی اهمیت ندارد، زیرا این معلم است که به همه آن عوامل جان می‌بخشد و آنها را سودمند و نتیجه بخش می‌گرداند همچنین اوست که نسل‌ها را به همدیگر ارتباط می‌دهد، فرهنگ جامعه را حفظ می‌کند، و در صورت نیاز تغییر می‌دهد و تکامل می‌بخشد، به رفتار دانش آموز شکل می‌دهد و افراد مورد نیاز جامعه را تربیت می‌کند.

از آنجا که در هر جامعه ای بسته به بینش‌ها و نگرش‌های آن جامعه، نوع خاصی از تربیت مورد نظر است، در جامعه دینی، تربیت دینی مورد اهتمام جدی متولیان امر تربیت است. با توجه به اینکه کشور ما یک کشور اسلامی است و ۹۹٪ جمعیت آن

مسلمان است، تربیت دینی نسل جدید یکی از بایسته های وزارت معارف به عنوان نهاد رسمی متکفل امر تعلیم و تربیت در کشور، به شمار می رود.

بنابراین با توجه به اهمیت تربیت دینی نسل جدید و نقش بسیار برجسته معلم در این پروسه، در این مقاله روی بررسی نقش معلم در تربیت دینی دانش آموزان مکاتب اعم از ابتدایی و متوسطه تمرکز می کنیم.

پیش از ورود به مباحث، تذکر چند نکته لازم است:

۱. در این نوشته تربیت دینی و نقش معلم در آن، به صورت حد اکثری در نظر گرفته شده، امری که در عالم واقع تقریباً ناممکن است. ولی این بدین معنا نیست که معلم حتماً باید نقش حد اکثری ایفا کند، بلکه هر نقشی میان دو کرانه پائین و بالا می تواند مهم باشد.

۲. در نظام تعلیم و تربیت امروزی معمولاً تقسیم کار وجود دارد و در مدارس و مکاتب، متولی آموزش غیر از متول تربیت است. به لحاظ اداری معلمان تنها وظیفه تعلیم را به عهده دارند و مربیان و نهادهای دینی مکتب، وظیفه تربیت را این مسأله، این توهم را حتی برای برخی از معلمان به وجود آورده که تربیت وظیفه معلم نیست. اما با توجه به منابع اسلامی و نقش بی بدیل معلم در تربیت دینی، تقسیم کار جدید، نمی تواند مسئولیتی را که دین بر عهده معلمان گذاشته، از دوش آنان بردارد. بنابراین معلم هنوز که هنوز است باید نقش تربیتی خود را ایفا کند، چون هیچ فرد دیگری نمی تواند جای او را بگیرد.

۳. نقش ها و وظایفی که در این اثر برای معلم ذکر شده، از عهده هر معلمی بر نمی آید. این وظایف کار معلمانی هستند که قبل از معلم شدن، در نهادهای تربیت معلم آموزش دیده باشند و از لحاظ سواد، مهارت و تدبیر به حد قابل قبولی رسیده باشند. از اینرو، موفقیت معلمان در امر تربیت دینی، علاوه بر اینکه نیازمند خودسازی درونی است، به وجود نهادهای تربیت معلم قوی در یک نظام تعلیم و تربیت نیز متکی است.